

Poř. č. 8/2002

Stanovisko ke sjednocení výkladu zákonů a jiných právních předpisů k otázce zániku nároku obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů podle § 151 odst. 2 tr. ř.

Nastala-li skutečnost, od níž se podle § 151 odst. 2 věty druhé trestního řádu, ve znění novely č. 265/2001 Sb., počítá lhůta pro uplatnění nároku obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů již za účinnosti právní úpravy platné do 31. prosince 2001, nelze se dovolávat úpravy o zániku nároku v důsledku jeho opožděného uplatnění, a to ani v případě, že ke dni 1. ledna 2002 uplynula od doby vzniku této skutečnosti doba delší jednoho roku.

Nová právní úprava uvedená v § 151 odst. 2 trestního řádu týkající se zániku nároku obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů pro jeho opožděné uplatnění se užije jen tam, kde se obhájce dozvěděl o tom, že povinnost obhajovat skončila, až za účinnosti trestního řádu, ve znění zmíněné novely.

Na Nejvyšší státní zastupitelství se obrátilo Krajské státní zastupitelství v Hradci Králové se žádostí o vydání stanoviska, jak posuzovat dopady ustanovení § 151 odst. 2 a 3 tr. ř. po novele provedené zákonem č. 265/2001 Sb. v případě, kdy nárok na zaplacení odměny a náhrady hotových výdajů vznikl již za účinnosti původního znění § 151 trestního řádu a uplatněn byl přitom až po dni 1. 1. 2002, přičemž od doby vzniku tohoto nároku uplynula již doba delší jednoho roku.¹

Rozhodujícím pro posouzení věci je výklad ustanovení § 151 odst. 2 tr. ř., ve znění zmíněné novely, podle něhož obhájce, který byl obviněnému ustanoven, má vůči státu nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů podle zvláštního předpisu. Nárok je třeba uplatnit **do jednoho roku** ode dne, kdy se obhájce dozvěděl, že povinnost obhajovat skončila, **jinak nárok zaniká**.

¹ KSZ Hradec Králové uvádí případ advokáta JUDr. R. F., který původně obhajoval obv. ing. L. Š., jemuž byl jako obhájce ustanoven opatřením OS Hradec Králové v r. 1997. Dne 11.1.1999 obdržel opatření KS Hradec Králové o zániku ustanovení obhájcem, protože ing. L. Š. si zvolil obhájce jiného. JUDr. R.F. požádal o poskytnutí zálohy podle § 151 odst. 3 tr. ř. v tehdy platném znění (celkově vyúčtoval částku 241.099,- Kč), KS Hradec Králové mu přiznal dne 31.3.1999 zálohu ve výši 50.000,- Kč. V r. 2001 požádal obhájce o poskytnutí zbytku zálohy 191.099 Kč, což mu však bylo vyšetřovatelem zamítnuto. Další žádost podal bývalý obhájce obviněného až 15.1.2002, což podle názoru KSZ Hradec Králové znemožňuje přiznat uvedené náklady obhájci, když to novela § 151 odst. 2 a 3 tr. ř. již neumožňuje.

Jak plyne ze znění tohoto novelizovaného ustanovení trestního řádu, jde tu o **zánik práva**, čili prekluzi.² Obdobné ustanovení však předcházející právní úprava neznala, takže při posuzování, do jaké míry lze tuto zásadu uplatnit i na vztahy vzniklé před nabytím účinnosti zmíněné novely trestního řádu (tj. před 1. 1. 2002), nutno brát v úvahu obecné principy fungování práva v právní státě. Zcela konkrétně tu jde o posouzení otázky, zda takto uplatněné ustanovení § 151 odst. 2 tr. ř. by vlastně neznamenal nepřipustné retroaktivní uplatnění nové právní úpravy na vztahy vzniklé před jejím přijetím. K tomu se již v minulosti v různých souvislostech vyjadřovaly různé soudní instance včetně Ústavního soudu.³

² K prekluzi a jejím důsledkům srov. např. Bejček, J.: Promlčení a prekluze v obchodních vztazích, Právní rádce č. 5/1993, str. 17: „Kogentní ustanovení § 583 obč. zák. stanoví, že právo (a tím i závazek jemu odpovídající) zaniká, jestliže nebylo ve stanovené době uplatněno. Tyto případy musí být stanoveny zákonem. Zaniklé právo nepřetrvává ani v podobě naturální obligace, takže je-li plněno z prekludovaného závazku, jde o plnění bez právního důvodu, na něž (jakožto na bezdůvodné obohacení) může druhá strana uplatnit právo na vrácení, a to v rámci promlčecí doby. Zatímco plnění pohledávky promlčené je plněním dluhu, plnění pohledávky prekludované (byť byla třeba uznána) je plněním bez právního důvodu a na jeho základě se na rozdíl od práva promlčeného přihlíží z úřední povinnosti, zánik nastává ze zákona a není třeba vznášet námitku prekluze. Doba, v níž má být právo pod hrozbou prekluze uplatněno, může být stanovena zákonem různě co do délky, jejího charakteru i počátku jejího běhu. Uplatněním práva se přitom nerozumí jen vznesení nároku u soudu, ale i provedení určitého právního úkonu vůči druhé straně závazkového vztahu. Zániku práva prekluzí lze zabránit jen provedením obsahově i formálně nezavadného právního úkonu. Odlišnému charakteru prekluze a promlčení odpovídá tedy i rozdíl v nazírání soudu na důsledky promlčení a prekluze. K prekluzi se na rozdíl od promlčení přihlíží z úřední povinnosti, prekluzí zaniká nejen nárok, ale samotné právo a lze proto (na rozdíl od promlčení) žádat vrácení plnění poskytnutého z prekludovaného závazku (jde o plnění bez právního důvodu).“

³ Srov. např.: „Ke znakům právního státu princip právní jistoty, ochrany důvěry občanů v právo a zákaz retroaktivity právních norem nepochybně patří, v daném případě však přijetím nové právní úpravy k porušení těchto stěžejních zásad nedošlo. Právní věda rozeznává tzv. pravou retroaktivitu, která zahrnuje případy, kdy právní norma reglementuje i vznik právního vztahu a nároky z něho vzniklé před její účinností a retroaktivitu nepravou, spočívající v tom, že právní vztahy, které vznikly za platnosti práva starého, se spravují tímto právem až do doby účinnosti práva nového, poté se však řídí tímto novým právem. Vznik právních vztahů, existujících před nabytím účinnosti nové právní úpravy, právní nároky, které z těchto vztahů vznikly i vykonané právní úkony se řídí zrušenou právní normou. S problematikou nepřipustnosti retroaktivity souvisí ochrana tzv. nabytých práv (iura quaesita), i když oba instituty nelze ztotožňovat. Porušením zásady ochrany nabytých práv by byla pouze taková změna, která by se zpětnou účinností zhoršila právní postavení subjektu práva“ (Pl. ÚS 51/2000).

Nebo z rozhodnutí KS Ostrava sp. zn. 22 Ca 382/99 ze dne 28.3.2000: „K základním principům vymezujícím kategorii právního státu, kterým je i Česká republika (srov. čl. 1 Ústavy), patří princip ochrany důvěry občanů v právo a s tím související princip zákazu zpětné účinnosti (retroaktivity) právních norem. Přestože zákaz retroaktivity právních norem je v čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod výslovně upraven jen pro oblast trestního práva (podle uvedeného ustanovení trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán, a pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější), je nutno z čl. 1 Ústavy dovodit působení tohoto zákazu i pro další odvětví práva (srov. náleží Ústavního soudu ze dne 4. 2. 1997 publikovaný pod č. 63/1997 Sb.). Akcent kladený na zákaz zpětné účinnosti právních norem jako na jeden ze základních prvků právního státu pramení z požadavku právní jistoty. Zákaz retroaktivity spočívá v tom, že podle současné právní normy zásadně není možné posoudit lidské chování, právní skutečnosti či právní vztahy, jež se uskutečnily dříve, než právní norma nabyla účinnosti. Zákaz zpětné účinnosti právních norem vychází z principu, podle něhož každý musí mít možnost vědět, které jednání je zakázané, aby mohl být za porušení zákazu volán k odpovědnosti. Tento zákaz souvisí i s funkcí právních norem, které svým adresátům ukládají, jak se mají chovat po jejich účinnosti, a proto zásadně platí jen do budoucna.

Problematiky zákazu zpětné účinnosti (retroaktivity) právních norem se dotkl již Ústavní soud ČSFR ve svém nálezu ze dne 10. 12. 1992 sp. zn. Pl. ÚS 78/92 (viz Sbírka usnesení a nálezů Ústavního soudu ČSFR, 1992, č. 15), v němž uvedl, že principy právního státu vyžadují u každého možného případu retroaktivity jeho výslovné vyjádření v ústavě nebo v zákoně s cílem vyloučit

Je zřejmé, že výklad, podle něhož by obhájce již nebyl oprávněn uplatnit svůj nárok na náhradu odměny a hotových výdajů v případě, kdy uplynula k datu 1.1.2002 lhůta jednoho roku pro jejich uplatnění,⁴ přičemž tento nárok vznikl ještě za původní právní úpravy (přesněji řečeno – lhůta by k uvedenému datu uplynula od doby, kdy vznikla skutečnost, od níž se lhůta pro uplatnění nároku podle současné právní úpravy počítá, a tato skutečnost nastala ještě za platnosti původní právní úpravy), jež však žádný termín či lhůtu pro uplatnění tohoto nároku nestanovila, šlo by o nepřípustné uplatnění nepravé retroaktivity nového právního předpisu. Proto lze novou právní úpravu plně aplikovat jen tam, kde nárok, jenž má být podle ustanovení § 151 odst. 2 tr. ř. obhájcem obviněného uplatněn, „dospěl“ již za účinnosti trestního řádu ve znění novely provedené zákonem č. 265/2001 Sb. Přesněji řečeno, uplatní se jen tam, kde se obhájce dozvěděl, že povinnost obhajovat skončila, až za účinnosti trestního řádu, ve znění poslední novely provedené zákonem č. 265/2001 Sb.

Nastala-li však skutečnost, od níž se nyní počítá lhůta pro uplatnění nároku obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů, již za účinnosti původní právní úpravy, která neznala žádné lhůty pro jeho uplatnění (ale také neznala žádné lhůty pro orgány činné v trestním řízení, které jsou povinny o tomto nároku rozhodnout a poskytnutím příslušných finančních částek jej uspokojit, což je rovněž znakem nové právní úpravy účinné od 1. ledna 2002), nelze se nyní dovolávat ustanovení § 151 odst. 2 tr. ř. o zániku takového nároku obhájce pro jeho opožděné uplatnění. Tento nárok obhájce se nemůže ani promlčet.⁵

Toto stanovisko bylo vydáno podle ustanovení § 12 odst. 2 zákona o státním zastupitelství.

Nejvyšší státní zástupkyně:
Mgr. Marie Benešová, v.r.

možnost retroaktivní interpretace zákona a zároveň vyžadují v zákoně vyřešit s retroaktivitou spjaté důsledky tak, aby nabytá práva byla řádně chráněna. Nepřípustnost retroaktivity a retroaktivního výkladu právních norem zdůraznil Ústavní soud České republiky v nálezu ze dne 8. 6. 1995 sp. zn. IV. ÚS 215/94 (viz. Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 3, s. 227), podle něhož ke znakům právního státu neoddělitelně patří princip právní jistoty a ochrany důvěry občana v právo; tento postup zahrnuje zákaz retroaktivity právních norem, resp. jejich retroaktivního výkladu.

A konečně nepůsobí nazpět tzv. zákaz retroaktivity, z něhož plyne nutnost každý ústavně možný případ retroaktivity zakotvit *expressis verbis* v zákoně (srov. též nálezy Ústavního soudu ČSFR, sp. zn. Pl. ÚS 78/92“ - II. ÚS 303/95.

⁴ Totéž však platí i pro případ, pokud by za stejných podmínek uplynula později.

⁵ K tomu viz Rt 15/2001: „Trestní řád ani žádný jiný právní předpis nestanoví lhůtu, ve které ustanovený obhájce může nejpozději uplatnit vůči státu svůj procesní nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů (§ 151 odst. 2, 3 tr. ř.). Proto až do doby, než je k návrhu obhájce rozhodnuto o uplatněném nároku, nemůže dojít k jeho promlčení ani ve smyslu § 100 a násl. obč. zák.“. Toto rozhodnutí se uplatní i zde, protože tento nárok bude nutno posuzovat stále podle původní právní úpravy. K tomu je třeba ještě dodat, že uvedená novela trestního řádu neobsahuje žádné přechodné ustanovení, které by uvedený problém řešilo. Ten (problém retroaktivity) jinak bývá řešen různými způsoby. Blíže k tomu srov. např. přechodné ustanovení § 763 obchodního zákoníku či přechodné ustanovení § 278 zákoníku práce. Většinou tyto právní předpisy buď zachovávají u takových nároků původní právní režim, nebo alespoň stanoví lhůtu, v níž lze v minulosti vzniklý nárok po nabytí účinnosti nové úpravy nejpozději uplatnit.